

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/112229>

Please be advised that this information was generated on 2021-06-17 and may be subject to change.

ALL POLITICS IS LOCAL

DE INVLOED VAN BUITENLANDS BELEID OP
DE AMERIKAANSE PRESIDENTSVERKIEZINGEN

– Bertjan Verbeek –

Op dinsdag 6 november worden de Amerikaanse presidentsverkiezingen gehouden. De Amerikanen zullen die dag hun stem uitbrengen op de huidige Democratische president Barack Obama dan wel zijn Republikeinse opponent Mitt Romney. In de aanloop van deze verkiezingen besteedt *Liberaal Reveil* in een viertal bijdragen aandacht aan deze belangrijke gebeurtenis. Allereerst zet Bertjan Verbeek uiteen in hoeverre het buitenlands beleid van invloed is op de verkiezingen. Vervolgens betoogt Frans Verhagen waarom niet zozeer de etniciteit van de kiezers, maar vooral de ideologie van invloed is. Hans Anker ontvouwt op heldere wijze de kunst van *microtargeting*, de nieuwe manier van campagnevoeren, en tot slot analyseert Hans-Martien ten Napel de scheiding van kerk en staat in de Verenigde Staten.

In regeringscentra over de gehele wereld worden de Amerikaanse presidentsverkiezingen doorgaans met grote belangstelling gevolgd. Het door Washington gevoerde buitenlands beleid kan immers grote gevolgen hebben voor vele landen, organisaties en individuen. Dat geldt overigens voor vele beleids-terreinen met internationale aspecten: monetaire zaken, veiligheid, milieu, handel, mensenrechten enzovoorts. Achter deze verhevigde aandacht voor *Election Day* gaan verschillende visies schuil op de factoren die bepalend zijn voor het Amerikaans buitenlands beleid.

In de eerste visie wordt gesteld dat de persoon of politieke kleur (rood of blauw, Republikein of Democraat) van een Amerikaanse president grotendeels irrelevant is voor het buitenlands beleid. Aanhangers van deze stroming betogen dat het buitenlands beleid in grote lijnen gedicteerd wordt door externe omstandigheden. Bijgevolg reageren Amerikaanse leiders op vergelijkbare wijze op vergelijkbare omstandigheden. Deze visie werd treffend verbeeld door Arnold Wolfers: als een theater in brand staat, zo schreef hij, rent iedereen naar de uitgangen.^{A,1} Na een gebeurtenis als 9/11 zou ook Al Gore als Amerikaanse president jacht hebben gemaakt op Al Qaeda door geweld te gebruiken in Afghanistan. Toch laat deze visie nog veel vragen onbeantwoord: wellicht

zou president Gore Afghanistan hebben aangevalen, maar zou hij een oorlog tegen Irak zijn begonnen? Externe omstandigheden geven niet altijd een sluitende verklaring voor buitenlands beleid. De overige visies benadrukken dan ook binnenlandse factoren.

In de tweede visie wordt verondersteld dat verschillende presidentskandidaten verschillende richtingen van Amerikaans buitenlands beleid vertegenwoordigen. Daaronder ligt de aanname dat de ideeën van de Republikeinse Partij en de Democratische Partij over buitenlands beleid sterk uiteenlopen. In deze visie is Amerikaans buitenlands beleid het product van ideologie: vanwege hun afkeer van overheidsbemoeienis zijn Republikeinen doorgaans minder gericht op multilaterale oplossingen en meer voorstander van vrijhandel dan Democraten.² In de derde visie wordt gesteld dat de persoonlijkheid van een president en zijn kijk op de wereld doorslaggevend zijn: zo zou de nadruk op mensenrechtenbeleid onder president Carter (1977-1981) terug te voeren zijn op diens individuele opvattingen.³ Beide visies veronderstellen dat een Amerikaanse president een doorslaggevende rol speelt in het Amerikaans buitenlands beleid. Hieronder zal ik daar nog enige kanttekeningen bij plaatsen.

In de vierde en laatste visie wordt de Amerikaanse president(skandidaat) gezien als een speler die gevoelig is voor kiezers en georganiseerde belangengroepen. Uiteindelijk draait het om het verwerven

A Wolfers is daarmee een vertegenwoordiger van de zogenaamde realistische school.

en behouden van politieke macht, niet noodzakelijk-kerwijs als doel op zichzelf, maar in ieder geval als middel om een visie in beleid om te kunnen zetten. In dit perspectief spelen verkiezingen een belangrijke rol. Dit roept twee belangrijke, met elkaar samenhangende, vragen op: is het Amerikaanse buitenlands beleid een relevante factor voor Amerikaanse kiezers wanneer zij hun stem uitbrengen? En houden Amerikaanse presidenten in hun buitenlands beleid rekening met de wensen van kiezers? In deze bijdrage wil ik met name deze laatste visie nader uitwerken.

Het effect van buitenlands beleid op verkiezingen: *All politics is local, even international politics*

Op het eerste gezicht is buitenlands beleid een irrelevante factor bij de Amerikaanse presidentsverkiezingen. Het beroemde adagium uit 1992 van Bill Clintons campagneleider James Carville, 'It's the economy, stupid', lijkt nog steeds te gelden. Werkgelegenheid domineert de wensenlijst van de Amerikaanse kiezer, zoals gerapporteerd door The Gallup Organization. 'Terrorisme en buitenlandse dreigingen' worden echter ook als belangrijke kwesties aangemerkt, vooral door aanhangers van Romney.⁴ Veel Amerika-deskundigen stellen echter dat binnenlandse issues voor de meeste kiezers uiteindelijk de doorslag geven. Op dit moment (zomer 2012) zijn dat thema's als corruptie bij de federale overheid, het begrotingstekort en de gezondheidszorg (*Obamacare*). Deze onderwerpen zouden zonder meer bepalend zijn, als de Verenigde Staten een kiesstelsel als het onze zou kennen waarin de nationale peilingen min of meer direct vertaald kunnen worden naar verkiezingsuitslagen. De precieze werking van het Amerikaans politieke systeem biedt echter goed georganiseerde en gemotiveerde belangengroepen de mogelijkheid om de verkiezingen te beïnvloeden – ook groepen die specifieke wensen hebben op het gebied van buitenlands beleid. Deze invloed kan zich direct doen gelden doordat deze kiezers de president kiezen, maar ook indirect via de verkiezing van 435 leden van het Huis van Afgevaardigden en van 33 senatoren: in de staten van sommige (kandidaat-)senatoren en de kiesdistricten van sommige (kandidaat-)afgevaardigden spelen buitenlandpolitieke kwesties een rol bij hun (her)verkiezing en beïnvloeden daarmee vanaf januari 2013 ook indirect het Amerikaanse buitenlands beleid (zie volgende paragraaf).

Bij de presidentsverkiezingen gaat het om 50 staten (plus Washington DC) die samen 538 kiesmannen aanwijzen die vervolgens formeel de president kiezen. Bevolkingsrijke staten leveren meer kiesmannen dan bevolkingsarme. Het Amerikaanse kiesstelsel is een meerderheidstelsel: de kandidaat met de meeste stemmen in een staat wint alle beschikbare kiesmannen in die staat. Voor het winnen van het presidentschap geldt daarom een aantal belangrijke vuistregels: ten eerste dat de kans om tot president te worden gekozen gering is indien een kandidaat minder dan vier van de volgende zes grote staten wint: Californië (55 kiesmannen), Florida (29), Michigan (20), New York (29), Ohio (20) en Texas (38). Een tweede vuistregel is dat men zijn inspanningen vooral moet richten op zogeheten *swing states*, waar de uitslag hoogst onzeker is. *Swing states* worden vaak gekenmerkt door een groot aantal kiezers dat zich als 'onafhankelijk' heeft laten registreren. Op dit moment zijn Colorado, Florida, Iowa, New Hampshire, Nevada, Ohio en Virginia (samen goed voor 87 kiesmannen) de belangrijkste *swing states*.⁵ Ten slotte moet men in de regel een enorme hoeveelheid geld bijeen sprokkelen om een effectieve campagne te kunnen voeren. In 2008 spendeerden McCain en Obama circa 1,6 miljard dollar aan hun campagnes (twee keer zoveel als Bush en Kerry in 2004).⁶ De verwachting is dat Romney en Obama dit jaar 2,5 miljard dollar zullen uitgeven.⁷ Deze drie vuistregels gecombineerd met *the winner takes all*-beginsel van het Amerikaanse kiesstelsel geeft bepaalde groepen invloed.

Het is dus zaak voor Obama en Romney om minimaal vier grote staten en zo veel mogelijk *swing states* te winnen. Dit betekent allereerst dat zij moeten proberen de eigen 'vaste' kiezers te behouden en de 'vaste' kiezers van de tegenstander los te weken. Tegelijkertijd moeten zij de onafhankelijke kiezers voor zich proberen te winnen. Romney probeert al geruime tijd de boodschap over te brengen dat president Obama de positie van Israël in gevaar heeft gebracht door zijn Midden-Oostenbeleid en zijn houding ten aanzien van de Arabische Lente. Niet voor niets maakte een bezoek aan Israël afgelopen juli onderdeel uit van Romney's *grand tour* buiten de VS.⁸ Het Amerikaanse kiesstelsel zorgt ervoor dat de presidentskandidaten gevoelig zijn voor goed georganiseerde kiezers die gemotiveerd worden door

buitenlandpolitieke kwesties^B en dat Obama en Romney extra open staan voor de positie van die groepen die het verschil kunnen maken tussen het winnen of verliezen van belangrijke staten en voor die groepen die bijdragen aan de verkiezingskas.

Elke staat kent zijn eigen groeperingen die gemotiveerd worden door buitenlandpolitieke motieven. Sommige staten kunnen worden gerelateerd aan klassieke vormen van buitenlands beleid. Een staat als Virginia, waar de lokale economie afhankelijk is van de aanwezigheid van militaire bases of aan defensie gerelateerde bedrijven, kennen traditioneel veel kiezers die vrezen voor afslanking van de militaire sector, maar ook kiezers die gekant zijn tegen de langdurige uitzending van Amerikaanse militairen naar Irak en Afghanistan. In andere staten speelt de Koude Oorlog nog steeds een rol, met name in Florida waar de Cubaanse gemeenschap, die traditioneel een harde lijn jegens communistisch Cuba voorstaat, een essentiële factor vormt.

Daarnaast spelen in veel staten economische issues, die een buitenlandpolitieke dimensie kennen. Al tientallen jaren betreft dat de belangen van de landbouw in het middenwesten en de staalindustrie in het noordoosten. Coalities van belanghebbenden keerden zich tegen de EU die lange tijd de landbouw- en staalsectoren afschermden van de wereldmarkt en verwachtten van hun president een krachtig optreden. De economische en financiële globalisering van de laatste twintig jaar heeft het aantal kiezers dat direct of indirect de gevolgen van globalisering ondervindt, sterk vergroot. Dit betreft zowel 'potentiële winnaars van globalisering' die om meer vrijhandel vragen als 'verliezers' die protectionistische maatregelen eisen. Voorbeelden van de eerste zijn wijnproducenten en mediabedrijven in Californië; voorbeelden van de laatste zijn bosbouwbedrijven in staten als Montana en citrusvruchtproducenten in Californië die lijden onder competitie uit respectievelijk Canada en Mexico.

Naast globalisering is er nog een reden waarom buitenlands beleid een rol speelt bij de kiezer: sinds het einde van de Koude Oorlog is etniciteit een belangrijk thema geworden in de Amerikaanse samen-

leving: sommigen menen dat de VS langzaam verandert van een *melting pot* in een 'etnisch mozaïek'. Daar heeft ook het verdwijnen van de communistische vijand aan bijgedragen: zonder gemeenschappelijke vijand voelt men zich minder verenigd. De strijd tegen het mondiale terrorisme heeft de plaats van het communisme als vijand niet volledig overgenomen. Dit alles heeft ertoe geleid dat er meer ruimte is voor groepen die wensen hebben op het gebied van buitenlands beleid gebaseerd op de band die zij voelen met hun land van herkomst en de (buitenland)politieke belangen van dat land.⁹ In staten waar dergelijke etnisch gemotiveerde groepen sterk georganiseerd zijn, moeten presidentskandidaten oppassen met hun uitspraken over internationale politiek. Voorbeelden hiervan zijn Amerikanen van Armeense, Georgische, Kroatische, Oekraïense en Poolse afkomst. De grote uitdaging vormt echter de 'Latino stem': *Latino Americans* nemen toe in aantal, registreren zich in toenemende mate als kiezer en, heel belangrijk, kunnen doorslaggevend zijn in staten als Arizona, Colorado, Nevada en New Mexico. De verhouding met Mexico, het Amerikaanse immigratiebeleid en de omgang met NAFTA zijn drie belangrijke buitenlandpolitieke kwesties die de 'Latino stem' ter harte gaan.

Ten slotte speelt uiteraard mee welke groepen daadkrachtig de presidentskandidaten ondersteunen met financiële middelen. Het *Center for Responsive Politics* houdt bij waar donaties vandaan komen. Interessant genoeg zijn veel geldschieters risicomijdend en geven zij zowel aan Obama als aan Romney. Dit geldt bijvoorbeeld ook voor de defensiesector. In veel sectoren doneren bedrijven ongeveer evenveel aan iedere kandidaat. Enkele bedrijfstakken wijken af; zo ontvangen de Democraten buitenproportioneel veel vanuit de staalindustrie en de vakbonden. In buitenlands beleid vertaalt zich dit in een roep om bescherming van door globalisering bedreigde economische sectoren. Daarnaast zijn er groeperingen die geld inzamelen met specifieke buitenlandse doeleinden, zoals de pro-Israëllobby, mensenrechtenorganisaties en vrouwenorganisaties. Zij steunen in overgrote mate de Democraten. Republikeinen ontvangen buitensporig veel vanuit de energiesector, met name vanuit de olie-industrie: dit kan gevolgen hebben voor onder andere het Amerikaanse internationale milieubeleid.¹⁰ Interessant is ook dat de Amerikaanse takken van buitenlandse bedrijven geld in mogen zamelen. Zij steunen in iets sterkere mate de Republikeinen. Zo stelt Heineken in totaal

^B Het betreft hier natuurlijk de geregistreerde kiezers: het kan relevant zijn te proberen zo veel mogelijk kiezers aan te zetten tot registeren; omgekeerd kan het relevant zijn dat te voorkomen omdat ze voornamelijk op de tegenstander zouden stemmen. Op dit moment draait het vooral om registratie van kiezers van Latijns-Amerikaanse afkomst: dit kan gevolgen hebben voor Amerikaans buitenlands beleid (zie verderop).

25.000 dollar beschikbaar waarvan 17.500 voor de Republikeinen. Philips deelt ruim 70.000 van in totaal 88.000 dollar toe aan de Republikeinen.¹¹

De hierboven besproken vuistregels impliceren dat een Amerikaanse presidentskandidaat buitenlandpolitieke thema's niet kan veronachtzamen, zeker niet in die staten waar *swing voters* mede door dergelijke thema's worden gemotiveerd. In die zin geldt het oude adagium *All politics is local* ook voor buitenlands beleid. Dit is nog sterker het geval bij de strijd om bijna 470 Congreszetels. Met name Afgevaardigden hebben in hun kiesdistrict regelmatig te maken met goed georganiseerde belangengroepen, maar ook senatoren moeten rekening houden met de deelbelangen van hun achterban: een kandidaat voor een Senaatszetel in het middenwesten of in het zuiden van de VS kan het zich niet veroorloven de landbouwlobby of suikerindustrilobby te negeren en zal worden afgerekend op zijn of haar stemgedrag inzake handelskwesties. In Fresno (Californië) vormt de Armeens-Amerikaanse minderheid al vele jaren de belangrijkste groep goed georganiseerde *swing voters*, waar geen kandidaat voor het Huis van Afgevaardigden omheen kan. Zij wisten in 2007 congresleden te bewegen een resolutie in te dienen waarin Turkije werd veroordeeld vanwege de wat vaak Armeense genocide van 1915 wordt genoemd, tot grote woede van Turkije. Ook de leden van het Amerikaans Congres moeten dus, hoewel sommigen meer dan anderen, rekening houden met buitenlandpolitieke kwesties. Ook presidentskandidaten moeten daarom uitkijken: wanneer zij de lokale kandidaat-congresleden van hun partij ondersteunen, kunnen ze tot buitenlandpolitieke uitspraken worden verleid en daar later op worden afgerekend. Tegelijkertijd moeten zij kandidaat-congresleden steunen omdat ze – ook voor hun buitenlands beleid – belang hebben bij een meerderheid in het Congres.

Het effect van verkiezingen op buitenlands beleid

Het belang van buitenlands beleid bij de presidentsverkiezingen kan ook blijken uit het feitelijke beleid dat een president voert: als belangrijke groepen kiezers buitenlands beleid niet alleen meewegen bij hun keuze voor een president, maar ook bij het uitbrengen van een stem voor een congreslid, dan ligt het in de lijn der verwachting dat een president daar in zijn buitenlands beleid rekening mee houdt. Aangezien er elke twee jaar verkiezingen zijn voor het volledige Huis van Afgevaardigden en voor een derde van de

Senaat, kan de Amerikaanse verkiezingskalender een verlamme werking hebben op het beleid van een Amerikaanse president, met name zolang hij streeft naar herverkiezing. William Quandt, zelf nauw betrokken geweest bij het buitenlands beleid van president Carter, beweert dat het buitenlands beleid van de VS in het tweede, vierde en zesde jaar van een president mede bepaald wordt door verkiezingen in de herfst van die jaren. Het beleid zal gericht zijn op het behalen van successen en het bedienen van electoraal belangrijke groepen. Daarnaast kwalificeert hij een president in de laatste twee jaar van diens tweede en grondwettelijk laatste termijn als een *lame duck*: omdat andere landen weten dat een nieuwe president onvermijdelijk is, zijn zij minder geneigd om toe te geven aan Amerikaanse wensen en druk.¹²

Deze conditie wordt nog eens gecompliceerd door de moeizame verhouding tussen de president en het Congres op het terrein van buitenlands beleid. Hoewel nogal eens wordt gesuggereerd dat een Amerikaanse president oppermachtig is op dit gebied, deelt hij formele competenties en feitelijke macht met het Congres. Dit heeft te maken met het feit dat internationale verdragen niet gelden zonder ratificatie door de Senaat en het feit dat Huis en Senaat beiden zeggenschap hebben over handel. Dit betekent dat de Amerikaanse president hard moet vechten om allerlei internationale afspraken aangaande te krijgen. Daarnaast beslist het Congres over de financiering van het gehele beleid van de federale overheid – omdat veel buitenlands beleid, zoals het financieren van een oorlog, budgettaire aspecten heeft, oefent het Congres op vele deelterreinen van buitenlands beleid invloed uit. Gezien het feit dat veel congresleden zelf voor hun (her)verkiezing afhankelijk zijn van kiezers die gemotiveerd worden door buitenlandpolitieke issues, moet een Amerikaans president, om steun te verwerven onder congresleden, voortdurend deelbelangen behartigen. Deze houdgreep waarin de president en het Congres elkaar houden verklaart waarom de VS slechts met grote moeite multilaterale handelsverdragen, zoals NAFTA en CAFTA, afsluiten en ratificeren.

Vanuit electoraal oogpunt was het voor president Obama zaak de Amerikaanse kiezer uitzicht te bieden op het beëindigen van de intensieve betrokkenheid van de VS bij de oorlog in Afghanistan en het voltooiën van de Amerikaanse terugtocht uit Irak. Bovendien moest duidelijk zijn dat de VS niet weer bij een buitenlands conflict betrokken zou raken zonder duidelijk exit strategie. Obama lijkt in

deze missie geslaagd, maar niet zonder risico's: in het voorjaar van 2010 besloot Obama na lang wikken en wegen tot een tijdelijke intensivering van de Amerikaanse betrokkenheid bij het conflict in Afghanistan: tegelijkertijd kondigde hij het vertrek van de Amerikanen voor 2014 aan. In die tussentijd zou een Afghaanse leger- en politiemacht opgeleid worden die zelf voor de veiligheid zou moeten kunnen zorgen.¹³ In het geheim breidde Obama echter het door Bush begonnen *drone*-programma uit. In wezen voert de VS de oorlog nu vooral met op afstand bestuurde onbemande vliegtuigen. Mede daardoor daalde het aantal Amerikaanse slachtoffers in het conflict – een beeld dat men graag wil overbrengen in verkiezingstijd. De opsporing van Osama bin Laden in 2011 was bovendien een cadeau dat in de campagne van 2012 gebruikt kan worden. Ook is het niet toevallig dat Obama heeft aangekondigd dat een deel van Amerikaanse troepen al voor de verkiezingen in november naar huis zal komen.¹⁴

Tegelijkertijd bracht deze strategie wel problemen met zich mee: internationaal-politiek gezien draagt het *drone*-programma bij aan een verslechtering van de relatie tussen Pakistan en de VS en tot de desintegratie van de Pakistaanse staat, met als ultiem risico dat het Pakistaanse nucleaire arsenaal in verkeerde handen valt.¹⁵ Dit staat echter minder dicht bij de kiezer dan de dood van twee Amerikaanse burgers (Anwar al Awlaki en zijn zoon) door een *drone*-aanval. Deze burgers vochten weliswaar aan de zijde van de vijand, maar werden gedood zonder een *trial by his peers* zoals de Amerikaanse Grondwet voorschrijft. Dit voorval verontrustte vele Democratische aanhangers van Obama.¹⁶

Obama is er ook in geslaagd om de VS grotendeels buiten de internationale interventie in Libië te houden. Hoewel de VS achter de schermen een grote diplomatieke en logistieke rol heeft gespeeld, werd de interventie vooral door Europese NAVO-lidstaten uitgevoerd.¹⁷ Op deze wijze voorkwam Obama in een nieuw Afghanistan betrokken te raken. Dezelfde overwegingen doen vermoeden dat de VS – ondanks zijn diplomatieke inspanningen – terughoudend zal staan tegenover een interventie in Syrië en het werk liever overlaat aan bondgenoten als Saoedi-Arabië en Turkije.

Obama heeft zijn buitenlandse beleid dus mede vorm laten geven door de overweging dat in november 2012 verkiezingen worden gehouden. Romney

valt Obama dan ook niet wezenlijk aan op diens beleid ten aanzien van Afghanistan en Irak. Hij probeert Obama vooral af te schilderen als de president die Israëls positie verzwakte door Obama's ouverture naar de Arabische wereld en de gematigde islam. Tevens is hij voorstander van een strikter beleid ten aanzien van Iran dan Obama. Hoewel Romney veel tamboereert op zijn streven de VS weer een leidende positie in de wereld te bezorgen, is het voor hem lastig Obama op buitenlandpolitieke issues aan te vallen. Bovendien wist Obama Romney's onervarenheid met buitenlands beleid te benadrukken rondom de gewelddadige dood van de Amerikaanse ambassadeur in Libië en de escalerende betogingen bij de Amerikaanse ambassades in Egypte en Jemen in september. Obama toonde zich de staatsman met buitenlandervaring door kalm de situatie te overdenken en weliswaar krachtig, maar niet overhaast en buitensporig hard te reageren.

Conclusie

Hoewel binnenlandse, met name economische overwegingen een grote rol spelen bij de Amerikaanse verkiezingen van november 2012, speelt Amerikaans buitenlands beleid een grotere rol dan men vaak denkt. De belangrijkste oorzaak is de aard van het Amerikaanse politieke systeem dat goed georganiseerde en financieel krachtige groeperingen een grote invloed geeft. Zij hebben invloed op de presidentsverkiezingen, met name in essentiële *swing states*, maar ook op de verkiezingen voor het Congres. Door processen van globalisering worden vele beleidsterreinen, juist ook economische, geraakt door buitenlands beleid, waardoor er meer kiezers zullen zijn die buitenlands beleid in hun overwegingen mee zullen nemen dan voorheen. Dit is ook het geval door de toename van het gewicht van etnische groepen in de Amerikaanse politiek die meer dan tijdens de Koude Oorlog het Amerikaans buitenlands beleid ten aanzien van hun land van herkomst mee laten wegen. Het electorale belang van buitenlands beleid zien we terug in het beleid van Amerikaanse presidenten, ook van president Obama, die belangrijke beslissingen in buitenlands beleid, qua inhoud zowel als timing, mede nemen op basis van de electorale consequenties van hun keuzes. Obama's buitenlandpolitieke keuzes in 2010 en 2011 hebben het zijn uitdager Romney relatief moeilijk gemaakt om daarbij electoraal garen te spinnen.

Thema: Amerikaanse presidentsverkiezingen

Bertjan Verbeek is hoogleraar Internationale Betrekkingen aan de afdeling Politicologie van de Radboud Universiteit Nijmegen. Bezoek voor meer informatie: <http://www.ru.nl/fm/verbeek/>.

Noten:

- 1) A. Wolfers, *Discord and collaboration. Essays on international politics*, Baltimore, MD, 1957, p. 124.
- 2) Vergelijk: S. Patrick en S. Foreman (red.), *Multilateralism and U.S. foreign policy. Ambivalent engagement*, Boulder, CO, 2002.
- 3) Vergelijk: F. Greenstein, *The presidential difference. Leadership style from FDR to Barack Obama*, Princeton, NJ, 2009.
- 4) <http://www.gallup.com/poll/156347/Americans-Next-President-Prioritize-Jobs-Corruption.aspx/>. Bezocht op 13 augustus 2012.
- 5) <http://www.centerforpolitics.org/crystalball/>. Bezocht op 13 augustus 2012.
- 6) *Wall Street Journal*, 23 oktober 2008. <http://blogs.wsj.com/washwire/2008/10/23/cost-of-2008-election-cycle-53-billion/>. Bezocht op 13 augustus 2012.
- 7) C. Habbethwait, 'US election: How can it cost \$6bn?', *BBC News*, 1 augustus 2012. <http://www.bbc.co.uk/news/magazine-19052054/>. Bezocht op 13 augustus 2012.
- 8) 'He's got a ticket to ride', *The Economist*, 28 juli 2012.
- 9) S.P. Huntington, *Who are we? Challenges to America's national identity*, New York, NY, 2004.
- 10) <http://www.opensecrets.org/pacs/list.php/>. Bezocht op 13 augustus 2012.
- 11) <http://www.opensecrets.org/pacs/foreign.php/>. Bezocht op 13 augustus 2012.
- 12) W.B. Quandt, 'The electoral cycle and the conduct of foreign policy', *Political Science Quarterly*, volume 101, nummer 5, 1986, pp. 825-837.
- 13) B. Woodward, *Obama's wars*, New York, NY, 2010.
- 14) http://articles.cnn.com/2011-06-22/politics/afghanistan.troops.drawdown_1_afghanistan-drawdown-surge-forces-president-barack-obama?s=PM:POLITICS/. Bezocht op 13 augustus 2012.
- 15) J. Lelyveld, 'Obama abroad: The report card', *New York Review of Books*, 16 augustus 2012, pp. 18-21.
- 16) D. Rohde, 'The Obama doctrine. How the President's secret wars are backfiring', *Foreign Policy*, maart/april 2012, pp. 64-69.
- 17) M.S. Indyk, K.G. Lieberthal en M.E. O'Hanlon, 'Scoring Obama's foreign policy', *Foreign Affairs*, mei/juni 2012, pp. 29-43.